

och kreativa människors möten med varandra.

Flera bilder i boken visar ritningsmaterial som förefaller ha legat hoprullat och bortglömt i decennier, men som plockats fram i ljuset i samband med Johan Knutssons och Peter Segemarks arbete. Det framgår inte huruvida dessa ritningar nu har fått en god förvaring och kanske också vård av konservator så att de kan finnas kvar och studeras också av framtida forskare, men låt oss hoppas att det blir ett resultat av Knutssons arbete.

Boken avslutas med ett avsnitt som pekar framåt, där Johan Knutsson resonerar om hantverkets och hantverkarens roll i dagens designprocess. Det historiska perspektivet används för resonemang om Arts- and Crafts-rörelsens avtryck idag och författaren argumenterar för hantverkets betydelse också nu och i framtiden. Denna avslutning pekar framåt mot något som skulle kunna bli ytterligare en bok från Johan Knutsson, där det historiska arvets betydelse för dagens hantverk skulle kunna lyftas fram än mer.

En tanke som väcks hos mig som läsare är om de lärdomar som går att dra ur Wahlmans arbetsätt och syn på hantverk och kvalitet i såväl material som utförande och estetiskt resultat på något sätt skulle gå att överföra till 2000-talets byggprocess? Wahlmans produktion var till stor del ägnad exklusiva solitära verk som villor och kyrkor och budgetarna för byggena måste varit oerhört väl tilltagna i de flesta fall. Idag är bostadsbristen påfallande i många städer och tätorter och det industrialiserade och vinstmaximerande byggandet är det som är allenarådande. Är det möjligt att skapa hemtrevnad och skönhet som består i 100 år även idag, skulle det vara möjligt för dagens byggindustri att ta med sig något av Wahlmans ideal i sina produktioner? Knutsson berör hur Sigurd Lewerentz var aktiv på byggplatserna när Markuskyrkan i Björkhagen i södra Stockholm respektive S:t Petri kyrka i Klippan byggdes, och styrde murarnas arbete så att resultatet blev precis det han hade tänkt sig. Var det sista gången i svensk byggproduktion ett sådant agerande från arkitektens sida förekom? Denna typ av frågor skulle jag gärna se både

Knutsson och andra personer med samma djupa kunskaper om såväl byggprocessen och arkitektrollen liksom hantverkets villkor reflektera över i något sammanhang.

Det är ett myller av människor som läsaren möter i den här boken och Johan Knutsson har gjort en enastående insats genom att lyfta fram deras betydelse för verk som hittills har tillskrivits Wahlman ensam. Tyvärr saknas ett personregister, något som hade ökat bokens användbarhet påtagligt. Liksom i de båda första böckerna har huvuddelen av det fotografiska materialet Peter Segemark som upphovsperson. Hans roll för det färdiga resultatet är avsevärd, och hans namn står också på bokens framsida bredvid Knutssons, så att de båda helt rättvist anges som bokens upphovspersoner. Boken är vackert formgiven och som föremål kan den sägas illustrera det som är författarens budskap – bakom varje singulärt signerat objekt finns i allmänhet ett kreativt kollektiv.

Karin Gustavsson, Malmö

Bo Lönnqvist: *Dockskåpets hemlighet. Essäer om tingens förvandlingar*. Scriptum, Vasa 2016. 155 s., ill. ISBN 978-952-7005-35-4.

I sin senaste bok *Dockskåpets hemlighet. Essäer om tingens förvandlingar* tar Bo Lönnqvist med oss på en intresseväckande och spännande resa i de små hemmens värld. Här kommer Lönnqvists intresse för tingens väsen, ordning och inneboende berättelser tydligt till ytan och exemplifieras med dockskåpet, denna miniatyrvärld genom vilken den stora världen kan studeras.

Genom tiderna har människan fascinerats av små ting och Lönnqvist närmar sig miniatyren som symbol, ritual, konstverk och som kuriositet – men också som maktmedel. Som sådana har de använts som magiska ting som på olika sätt öppnat upp rum som annars är slutna, men också som ett sätt att socialisera det uppväxande släktet i hur tillvaron ska ordnas och struktureras. På det sättet blir dockskåpen, julkrubborna

och pepparkakshuset i den här boken till världar som upptagit den västerländska tanken under många generationer. Lönnqvist gör hela tiden utblickar, inte bara mot andra forskningsområden utan sätter också in dockskåpen, miniatyrvärldarna och samlandet i ett internationellt sammanhang. Miniaturen var en projektion för sin tids känslor och drömmar, ett sätt att forma, tukta och behärska världen.

Boken består av fyra kapitel, som har karaktären av olika essäer som på olika sätt närmar sig och ringar in fenomenet med miniatyrvärldar och inleds med en introduktion där dockan som kulturellt fenomen behandlas. Lönnqvist visar att dockan inte enbart var avsedd att vara en leksak, utan också har haft djupare innebörder och meningar. De har varit avbilder av gudomar, kungligheter och de döda, men de har också varit representanter för en vuxenvärld i miniatyr och som sådana skulle de slussa in barnet i den väntande vuxenvärlden.

Lönnqvist följer dockskåpets historia, som han menar stammar från renässansens *Kunst- und Wunderkammer*, de kuriosakabinett som var så populära hos de europeiska furstarna. Här samlades olika typer av märkvärdigheter, allt från drakblod till enhörningshorn. Ofta var föremålen groteska, som lemmar från en avrättad person eller mumifierade rester av missfoster. Det exotiska och det onormala medförde hög status för ägarna av kuriosakabinetten och kunde inbringa stora summor vid en försäljning. Dessa miniatyrer skulle symbolisera världen och dess förunderligheter som man ville samla och fånga i ett rum. Men det räckte inte med att bara samla, föremålen skulle också systematiseras och problematiseras samt exponeras på ett sätt som satte in dem i ett rumsligt sammanhang. Med tiden började modeller framställas för användning inom skolan och upplysningstidens naturaliekabinett försökte ta avstånd från kuriosakabinetten, som kittlat fantasin och rört sig mellan fantasi och verklighet, mellan fabler och vetenskap. Det nya vetenskapliga anslaget medförde att de seriösa samlarna tog bort tidigare falsarier och fokuserade på att systematisera och ordna sina samlingar.

De tidigaste konst- och kuriosakabinetten stammar från 1500-talets mitt och bestod ofta i skåpliknande möbler, som var rikt utsmyckade och ståtliga. Deras funktion var att presentera hela världen, i miniformat. Men miniatyrvärldar har också påträffats långt tillbaka i historien, exempelvis i antika egyptiska gravar. Lönnqvist beskriver det äldsta kända dockskåpet, som tillverkades i Nürnberg redan 1611. Dessa dockskåp tillverkades inte i första hand som leksaker till barn, utan var exklusiva statusymboler för en köpstark elit. Ett bra exempel på detta var den välbeställda Petronella Ooortman, hustru till köpmannen Johannes Brandt i Amsterdam, vars dockskåp från sekelskiftet 1700 finns att beskåda på Rijksmuseum i Amsterdam. Vid tiden för dockskåpets tillkomst ser Nederländerna sin blomstringstid, framför allt på grund av handel med Afrika, Asien och Europa och familjen spenderade en förmögenhet på miniatyrerna. Dockskåpet blev en skalenlig modell av det perfekta hemmet, ett sorts kuriosakabinett som beskrev hemmets sfär, så som det var tänkt att det skulle se ut, men det var också en kraftfull symbol för en familj som hade ambitioner att klättra på den sociala rangskalan. I dockskåpet var det möjligt att göra och iscensätta saker och händelser som i livet utanför var svåra att uppnå, samtidigt som dockskåpet återspeglade tillvaron utanför det. Dockskåpet blev som ett uppslagsverk för kvinnans gärningar i hemmet. Först under det senare 1700-talet började dockskåp tillverkas, som riktade sig till barn och under 1800-talet blev det allt vanligare inom de mer välbeställda kretsarna.

Lönnqvist kopplar dockskåpen till lekstugan och dess syften. Företeelsen växte i Finland fram under 1800-talets senare hälft och de små husen utrustades med små kök med vedspisar för att barnen skulle kunna koka kaffe och duka till enklare måltider. Dessa minihus hade sitt ursprung i de högre ståndens lusthus från 1700-talet och hade som syfte att skapa en lek- och lärtillvaro för barnen. Idéerna bakom dessa är intimt förknippade med den moderna barndomens födelse och framväxt.

I den tredje essän fokuserar Lönnqvist på julkrubban, ett ”under i miniatyr”. Kopplingar-

na mellan kuriosakabinetten, dockskåpen och julkrubborna är många och Lönnqvist följer deras utbredning från en katolsk tradition till att omfamnas även av lutheranerna. Magin är här tydligt uttalad; scenen beskriver Jesu födelse, de tre vise männen och Mariakulten. Andra samband med julen utgörs av pepparkakshuset, som också det är en värld i miniatyr. Företeelsen finns beskriven på träsnitt från 1400-talet och i den gamla folksagan om Hans och Greta, så som den återberättades av bröderna Grimm. Att det var just ett pepparkakshus som häxan bodde i är av symbolisk betydelse. Temat i sagan stammar från en tid då tillgången på bröd inte var en självklarhet och att bo i ett hus helt gjort av bröd var ett sätt att visa på den makt som innehavaren besatt. I det avslutande kapitlet, "Om tingens ordning och oordning", sätter Lönnqvist in miniatyrerna och vår förtjusning för samlandet och ordnandet i en större kontext, kopplat till de samhällen där dockskåpen växte fram och förändrades, från manlig statussymbol till leksak för flickor. Lönnqvist gör hela tiden dockskåpen till något mer, och visar hur de kan användas både som kvarleva och som berättande källa. De är både materiella och immateriella. Genom att sätta in dockskåpen i en större kontext och koppla dem till det samhälle de tillkom i, blir dockskåpen också en källa till vår historia.

Ibland är kopplingarna mellan de olika kapitlen inte helt självklara och i synnerhet lekstugorna och pepparkakshuset hamnar möjligen något i skymundan till fördel för de övriga perspektiven. Samtidigt är det fascinerande att läsa Lönnqvists diskussioner. Han är påläst, mycket kunnig och kan sitt ämne. Att han dessutom har förmågan att skriva och berätta gör läsningen till en njutning. Boken är rikt illustrerad och bilderna fungerar som komplement till texten snarare än som källmaterial och som sådana understryker de Lönnqvists resonemang. Skickligt berättar Lönnqvist om vår historia och vår kultur, våra föreställningsvärldar och vårt samhälle genom att följa dockskåpen genom historien.

Marie Steinrud, Stockholm

Britt Liljewall: *Vackra dagboken. Carl Henric Robsahms anteckningar från 1830-talet*. Stockholmia förlag, Stockholm 2017. 456 s., ill. ISBN 978-91-7031-297-7.

Historikern Britt Liljewall har alltsedan 1990-talet presenterat flera undersökningar om folklig kultur på svensk landsbygd under 1800-talet. Ett pionjärbete var hennes doktorsavhandling *Bondevardag och samhällsförändring* 1995 gällande västsvenska bondedagböcker. Detta följdes upp av *Självskrivna liv* 2001, som analyserar folkliga memoarer, självbiografier och levnadsberättelser. År 2008 utkom "*Ack om du vore här*", som tar upp 1800-talets folkliga brevkultur. Boken *Mig själv och mitt gods förvalta* 2013 tar fasta på kvinnors kamp på 1800-talet för att uppnå myndighet och därmed självständighet.

Den här recenserade *Vackra dagboken* utgör en kommenterad källutgåva av tre års dagböcker under åren 1835–1837. Det är de enda årgångar som har återfunnits, varav två på Riksarkivet i Stockholm och en i privat ägo. De har skrivits av Carl Henric Robsahm (född 1788) under hans tre sista levnadsår, innan han avled under en epidemi med rödsot, det vill säga dysenteri, kombinerat med slaganfall i augusti 1838. Han levde i gränslandet mellan landsbygdskultur och borgerlig stadskultur. Han ägde både en större lantegendom eller mindre herrgård Gribbylund i Täby socken nära Stockholm och en stor hyresfastighet i Klara församling i centrala Stockholm. Han reste ofta mellan dessa två platser som låg på cirka två mils avstånd från varandra. Han var gift två gånger och fick sammanlagt åtta barn.

Robsahm hade en konstnärlig ådra och därför är hans dagböcker utförda på ett estetiskt tilltalande sätt. Dagboksanteckningarna presenteras av Britt Liljewall en månad i taget. Hon har placerat förklarande noter längst ned på varje sida och i tillägg en utförlig kommentar efter slutet av varje månad. Dagboksanteckningarna sätts in i sitt samhällshistoriska sammanhang under 1830-talet. Dessutom finns två fördjupningskapitel, varav det ena handlar om Robsahms läsva-